

M E A S A ,
EENE BIJDRAGE TOT HET DYNAMISME DER
BARE'E-SPREKENDE TORADJA'S EN
ENKELE OMWONENDE VOLKEN.

DOOR

DR. ALB. C. KRUYT.

In mijn werk over het Animisme van den Indischen Archipel, dat in 1906 door het Koninklijk Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch Indië in den Haag werd uitgegeven, heb ik het woord «zielestof» gebruikt, welk woord geen onverdeelde instemming heeft gevonden. In zijne bespreking van pasgenoemd boek in het Tijdschrift van het Kon. Ned. Aardrijkskundig Genootschap (Tweede Serie, deel 24, blz. 266) heeft de Heer G. P. Rouffaer mij terecht het verwijt gedaan, dat ik zonder eenige verklaring of demonstreering dit woord, mij door Prof. P. D. Chantepie de la Saussaye aan de hand gedaan, ben gaan gebruiken om iets uit te drukken, dat ik toen in de literatuur over Animisme nog niet nader aangeduid had gevonden.

Het bezwaar dat deze term is samengesteld uit twee elkaar tegensprekende begrippen weegt niet zoo zwaar. De uitdrukking geeft juist in zijn tegengestelde deelen weer, dat de Animist zich alle geestelijke dingen stoffelijk voorstelt. In dit opzicht was de vinding van den Heer Chantepie de la Saussaye gelukkig.

Maar het woord «zielestof» heeft iets anders gedaan, wat ik niet voorzien heb; het heeft namelijk verwarrend gewerkt. De voorspelling van Prof. Snouck Hurgronje is uitgekomen, die mij kort na de verschijning van het boek zeide: «Ik vrees dat de uitdrukking «zielestof» zal maken dat een deel der lezers de heele voorstelling voor dwaas zal uitmaken, en dat een ander deel in alles «zielestof» zal gaan zien.»

Na de verschijning van de belangrijke, leerrijke studie van Mr. F. D. E. van Ossenbruggen in deze Bijdragen (deel 71, 1915)

«Het primitieve Denken, zooals dit zich uit voornamelijk in pokkengebruiken op Java en elders,» is mij eerst recht duidelijk geworden, hoe het woord «zielestof», en de voorstelling daaraan verbonden, mij belet hebben om dieper in de gedachten der Indonesiërs binnen te dringen. Het woord op zichzelf reeds heeft mij aan de voorstellingen omtrent hetgeen met de ziel in verband staat gebonden, en hiermede hebben de verschijnselen, welke ik onder «onpersoonlijke zielestof» heb samengebracht niet te maken.

Reeds vrij spoedig na kennismaking met mijne Toradja's bemerkte ik, dat zij geen volbloed Animisten zijn. Het is in vele gevallen (de meeste?) niet de ziel of de geest waarmee de Toradja denkt te maken te hebben. In de Inleiding op mijne eerste studie over deze onderwerpen (het Koppensnellen der Toradja's van Midden-Celebes en zijne beteekenis, Verslagen en Mededeelingen der Kon. Academie van Wetenschappen, afd. Letterkunde, 4^e reeks, deel 3) schreef ik reeds dat de Toradja's mij niet begrepen, wanneer ik het over de zielen der verslagenen had, die de overwinnaars in het hiernamaals als slaven zouden dienen, of hen als schutsgeesten in den oorlog zouden beschermen, totdat een paar ontwikkelden onder hen mij verzekerden, dat het koppensnellen niet plaats had met het doel slaven of schutsgeesten te bekomen. Ik ontdekte toen langzamerhand, dat men zich meer bekommerde om een onzichtbaar iets dat van den verslagene uitgaat dan om diens ziel als zoodanig.

De eene stof heeft dus invloed op de andere volgens hunne gedachten. Maar hoe? Daar ik nog bevangen was door de voorstellingen van het animisme, vond het woord «zielestof» dadelijk weerklank in mij, zielestof, die van den een op den ander (mensch, dier, plant) kan worden overgebracht. Maar hiermede konden niet alle verschijnselen worden verklaard. Het gevolg was, dat een reeks van uitingen van de gedachten der Possoërs niet kon worden uitgelegd. Wanneer de Toradja's vertellen, dat de koeskoes (Bare'e koese, Phalangista ursina) zwanger wordt, doordat het mannetje en het vrouwtje elkaar op eenigen afstand zitten aan te staren, totdat de vrouwelijke koese begint te weenen en een traan haar in den buidel valt, waardoor zij zwanger wordt, dan is dit nog te verklaren met «zielestof», omdat tranen beschouwd kunnen worden als houders van zielestof.

Maar nu zit men bij een troepje menschen, die een aantal kikkers in geledingen bamboe doen om ze daarin te koken. Ge zegt tot hen: «Gekookt zou ik geen lust hebben kikkers te eten; bij het vuur geroosterd zou ik het wel willen probeeren». Dadelijk wenden een paar zich tot u en zeggen met grooten ernst: «Ge moogt nooit een kikker roosteren». Waarom niet? vraagt ge. «Dan zou er droogte komen, en de rijst zou mislukken», is het antwoord. Dit is niet met «zielestof» te verklaren, en ge zet het aan kant als een dwaas bijgeloovigheidje van deze menschen.

Nu heeft Mr. Van Ossenbruggen voor de bewoners van den Indischen Archipel aangetoond, dat de primitieve mensch zich voorstelt, dat er invloed van mensch, dier, plant en voorwerp uitgaat en op de omringende natuur inwerkt, op warmte en op regen, de meest gewenschte zaken om de natuur te doen groeien. Het is de geluid-magie van den kikker, die den regen roept, het is het gekraai van den haan, dat de zon doet opgaan, dat het licht en de warmte roept. Het regen-roepende dier mag niet rechtstreeks met vuur in aanraking worden gebracht, want daardoor zou zulk een sterke magische werking worden ontwikkeld, dat droogte daarvan het gevolg moet wezen.

De mensch is een vat vol magisch werkende kracht, welke door alle openingen van het lichaam voor den dag komt, en op de omgeving invloed oefent. Tranen, speeksel, zweet, adem, urine, faeces alles werkt magisch op de omringende voorwerpen en wezens, nu eens ten goede om bestaanden magischen invloed te niet te doen, dan eens ten kwade om reeds aanwezige magische werking krachtiger te maken. Het is de vrees voor deze in alles aanwezige magische kracht, die den Heiden gebonden houdt. Met zijne gedachten is hij voortdurend bezig om mogelijk schadelijke invloeden te paralyseeren, of om te voorkomen dat schadelijk werkende magie wordt ontketend.

Voor al van menschen die in een bizonderen toestand verkeeren, menstrueerenden, zwaar zieken e. a. denkt men dat een sterk magische invloed uitgaat, wat tevens in zich sluit, dat deze menschen ook in hooge mate voor andere magische invloeden van buiten vatbaar zijn. Men moet zeer voorzichtig met zulke lieden wezen, want niet alleen kan de van hen uitgaande magie nadeelig zijn voor de hen omringende personen, maar ook wanneer gewone menschen op de eene of andere wijze een

magischen stroom ontketenen, zou dit noodlottig kunnen zijn voor de reeds in magischen toestand verkeerenden.

Dit zijn de grondgedachten der primitieven, welke door Mr. Van Ossenbruggen uitvoerig en duidelijk zijn uiteengezet. Door de lezing zijner studie is mij veel helder geworden in den gedachtengang der Possoërs. Zoolang ik aan onpersoonlijke zielestof heb gedacht, is die gedachtengang mij niet geheel klaar geworden. Eerst nu ik begrepen heb, dat het de magische invloed is, welke van schepselen en voorwerpen uitgaat, dien de Possoër vreest, werd mij de beteekenis van eene reeks van verschijnselen duidelijk, welke hij aanduidt met *measa*, «onheilaanbrengend».

In het werk over de Bare'e-sprekende Toradja's van Midden-Celebes (Landsdrukkerij Batavia) is dit woord slechts tweemaal genoemd, en ik ben niet verder op dit deel van het Toradja'sche denken ingegaan, omdat ik de waarde daarvan toen nog niet begreep, en hetgeen er mee samenhangt beschouwde als weinig beteekenende bijgeloovigheid.

Bij het *measa*-zijn treedt in hooge mate het prae-animistisch element in het denken der Possoërs te voorschijn. Door een voorval of daad kan eene mate van magische werking ontwikkeld worden, welke voor de omgeving nadeelig is en ziekte, droogte, ongeluk veroorzaakt. Zoo iets is *measa*. Van eenige der hier bedoelde verschijnselen is de prae-animistische grond nauwelijks of in het geheel niet meer te ontdekken. Sommige dingen ook worden in den eenen stam als *measa* beschouwd, terwijl de andere er geen kwaad in ziet.

Ik heb een vernieuwd onderzoek naar deze *measa*-verschijnselen ingesteld, en ben daarin ijverig geholpen door eenige onzer Inlandsche onderwijzers, die in den dienst der Zending in Midden-Celebes werken.

Wij zullen hieronder eenige dezer verschijnselen bespreken, welke bij alle stammen geldend zijn, en den prae-animistischen grond daarvan trachten bloot te leggen. Wij zullen dan zien, dat de voorvallen welke wij op het oog hebben in eene latere periode als voortteekenen zijn beschouwd, als waarschuwingen van goden en van geesten der voorouders. Maar oorspronkelijk moet men gemeend hebben, dat die voorvallen zelf het ongeluk veroorzaakten, de kwalijk werkende magische invloeden ontketenden.

I.

Het breken van een aarden kookpot is
measa, onheilaanbrengend.

Alle Bare'e-Toradja's, en ook de stammen daarbuiten, zijn bang voor het breken van een aarden pot. In het gewone dagelijksche leven hecht men daaraan geen groote beteekenis, maar wanneer een pot breekt aan den vooravond van een te ondernemen tocht, mag men den volgenden dag nog niet vertrekken. Men moet rustig nog een dag te huis blijven, doen of er niets gebeurd is. «Men moet er over slapen», zooals het heet.

In de landstreek Poe'oe mBoto, ten Zuiden van het Posso-meer, kauwt men als zoo iets gebeurt stukjes van den pokae-boom, en van het daarbij ontstane speeksel spuwt men in de vier hoeken van het huis. De pokae is een boom, waarvan men steeds een tak midden in het rijstveld plant, omdat men denkt dat van dezen boom eene heilzame, magische werking uitgaat op de te planten rijst (zie Bare'e-Toradja's, II, 240). Met de kracht van dezen boom tracht men ook de magische werking van den gebroken pot op te heffen, te niet te doen.

Het spuwen in de vier hoeken van het huis heeft dezelfde beteekenis als het begraven van een of ander magisch voorwerp op een viersprong. Hierbij heeft men de vier windstreken op het oog, en de bedoeling welke er bij voorzit is om den magischen invloed, welke ontwikkeld is, naar alle windstreken te verspreiden (zie Van Ossenbruggen, blz. 218 e. v.).

In een andere streek van het Posso-meer beweert men, dat wanneer men op den dag, waarop een pot breekt, noodzakelijk op reis moet, men zekere kruiden laat kauwen, en zich die op het voorhoofd laat spuwen. Men noemt dit bata mantadji het onheilspellende weggooien. Het kwaad (d. i. de schadelijk werkende magie, welke van den pot is vrijgekomen) zegt men, kan dan niet meer den mensch treffen, maar alleen eenig dier, een buffel, een hert of een varken. De aangewende middelen paralyseeren dus de werking van den gebroken pot.

Ook wanneer van een reisgezelschap onderweg een kookpot breekt, moet men een dag rust houden, «er over slapen». Deed men dit niet, dan zou een van het gezelschap spoedig ziek worden, en waarschijnlijk sterven.

Valt een pot, terwijl men er rijst in kookt, om en breekt hij, dan mag die rijst niet gegeten worden, ze moet weggeworpen worden, anders zou ziekte daarvan het gevolg wezen.

Allen arbeid, waaraan men pas begonnen is, b. v. het ontginnen van bosch om een rijstveld aan te leggen, zal men voorloopig staken, als er een kookpot breekt.

Wanneer men een bruidegom naar het huis zijner bruid brengt, zou het den dood van een der jonge echtelieden beteekenen, wanneer onderweg een kookpot brak. Daarom neemt men er op zulk een tocht nooit een mee, maar vraagt potten te leen in het dorp waar de bruid woont.

Brak een pot bij het betrekken van een nieuw huis, dan zou men het ~~w~~er moeten verlaten, want de woning zou ongezond wezen, de bewoners zouden voortdurend met ziekte hebben te kampen. Om dit te voorkomen kookt men bij het betrekken eener nieuwe woning de rijst in het verblijf, waarin men zich tot nog toe heeft opgehouden. Daar worden de pakjes gekookte rijst in de daarvoor gebruikelijke mandjes gelegd en zoo in het nieuwe huis gedragen, waar ze genuttigd worden. Wanneer na dezen eersten maaltijd een kookpot in het nieuwe huis breekt, kan dit zoo'n kwaad niet meer.

Wanneer een kookpot ongeschikt voor het gebruik geworden is, zal men hem niet achteloos wegwerpen, zoodat hij in een aantal stukken breekt, maar men zal hem naar een plek brengen waar gewoonlijk allerlei vuil wordt neergeworpen, en hem daar neerleggen. Vrees voor het in stukken breken van den pot brengt de menschen er toe om ook met waardeloos geworden potten voorzichtig om te gaan.

Het is opmerkelijk, dat dit geloof aan het onheilaanbrengende van een pot die breekt, vooral sterk is bij de stammen To Onda'e en To Lage, de oudste stammen der Bare'e-sprekers. Hier zijn dus de denkbeelden uit de prae-animistische periode nog het best bewaard. Bij de jongere stammen, die eerst later door uitzwerming zijn ontstaan, leeft dit prae-animistisch geloof niet zoo sterk meer, waarschijnlijk omdat het ontstaan dier stammen dateert uit een tijd, toen het animistisch geloof reeds overheerschend was.

Daarvan getuigt ook het volgende, dat ik tot nu toe alleen onder de To Onda'e gevonden heb. Daar kan ook het breken van een kookpot in het dagelijksch leven onheilaanbrengend

zijn. Gewoonlijk breekt een pot door onvoorzichtigheid van de gebruikers, en in dat geval wordt er ook in Onda'e niet veel acht op geslagen. Nu gebruiken de Possoërs als komfoor op den haard, om daarop den pot te vuur te zetten, drie steenen of ook drie defekte kookpotten, die daartoe omgekeerd op den haard worden geplaatst, zoodat hunne buiken den pot, waarin gekookt wordt, dragen. Wanneer nu een dezer potten of een pot die nog dagelijks gebruikt wordt zonder iemands toedoen barst, is dit zeer measa, onheilaanbrengend, zoozeer zelfs, dat dan eene priesteres moet worden geroepen om dien nacht haar werk in dat huis te doen, dat is om tanoana (nu zielestof in den animistischen zin) van den Hemelheer te halen en daarmee de huisgenooten te versterken.

Wanneer we dit geloof nader beschouwen, merken we in de eerste plaats op, dat de Possoërs twee verschillende toestanden onderscheiden: dien van den mensch in het dagelijksch leven, en dien van den mensch in bijzondere omstandigheden des levens: als hij een reis gaat ondernemen, als hij op reis is, als hij een nieuwe woning betreft, als hij zich in het huwelijk begeeft. In het eerste geval is het breken van een pot niet gevaarlijk, in het tweede geval wel.

Uit de studie van Mr. Van Ossenbruggen hebben wij geleerd, dat aarden potten houders van warmte-magie zijn. Het moet inderdaad op primitieven een grooten indruk hebben gemaakt, dat zachte aarde door vuur zoo hard als steen wordt. De sterke warmte van het vuur, waar geen mensch tegen bestand is, is opgenomen in, wordt vastgehouden door den pot. De zon oefent eene weldadige warmte uit op mensch, dier en plant, maar te veel warmte is nadeelig voor den mensch. Men verlaat een huis of een dorp, waar voortdurend ziekte heerscht, en men zegt, dat die plaats ongezond, «warm», is. Een geweldige hitte nu, die de zachte aarde tot een harden pot heeft gemaakt, zou, als zij werd losgelaten, niet weldadig op den mensch inwerken, maar schadelijk zijn. Ze zou den mensch ziek maken. Dit loslaten nu van de warmte geschiedt bij het breken van den pot.

Als men in zijn dagelijksch doen is, voelt men zich sterk en tegen een stootje bestand. Vandaar dat de invloed van de ontketende warmte dan niet wordt gevreesd. Maar is men niet in zijn gewone doen, is men eenigszins onrustig door een aan-

staande reis, voelt men zich niet op zijn gemak, doordat men in een nieuwe omgeving, in een nieuwe woning zal gaan leven, waaraan men nog niet gewend is, is men zenuwachtig, omdat men in een nieuwe phase als gehuwd paar zal leven (een toestand die op zichzelf reeds magisch gevaarlijk is), dan verkeereren zulke personen in een toestand, waarop die schadelijk werkende warmte wel degelijk invloed zou kunnen oefenen. Zulke menschen, die min of meer niet in evenwicht zijn, ontwikkelen op dat oogenblik geen magische kracht genoeg om de magische werking van de losgelaten pot-warmte te paralyseeren. Daarom is voor hen zulk een geval zeer gevaarlijk.

Wanneer nu een aarden pot zonder eenige oorzaak van buiten af barst of breekt, dan blijkt daaruit, dat de opgesloten, vastgehouden warmte wel bijzonder sterk is, zoq sterk, dat haar magische werking zich ook moet laten voelen aan personen, die in hun dagelijksch doen in evenwicht zijn. En daar aangenomen moet worden, dat geen der huisgenooten magisch sterk genoeg is om den schadelijk werkenden invloed van de losgelaten warmte te paralyseeren, moet daarvoor iemand groepen worden, die over bijzondere magische kracht te beschikken heeft; deze is de priesteres.

Van de werkzaamheden der priesteressen is in «De Bare'sprekende Toradja's» eene uitvoerige beschrijving gegeven. Daaruit blijkt, dat deze menschen thans geheel op animistisch standpunt staan, en zij steeds met goden, geesten en zielen werken. Maar een nader onderzoek zou ongetwijfeld aan het licht brengen, dat voor sommige harer handelingen een prae-animistische grond bestaat. Ik wijs hier alleen op de huisjes, woka, die de priesteressen zoogenaamd voor de woerake-geesten maken (zie Bare'e-Toradja's, I, 369). De beteekenis van deze huisjes wordt duidelijk als wij bij Van Ossenbruggen aangetoond vinden, dat zij oorspronkelijk de korven of manden zijn geweest, waarin de ziekte in de gedaante van vloervuil enz. werd weggeworpen. Toen de ziekten aan geesten werden toegeschreven, of zelfs als geesten werden gedacht, die in den mensch drongen, werd de mand of korf een «huisje», waarin die geesten werden opgesloten. (Zie Van Ossenbruggen, blz. 93).

Zooals ik boven reeds heb medegedeeld, moet men een dag rust houden, wanneer een rijstpot onderweg breekt. Behalve op deze wijze, moet men nog op andere wijs het losgekomen

magisch vermogen van den pot krachteloos maken. Wanneer men dus den volgenden dag weer verder zal trekken, plant men op den weg, dien men gaan wil twee stokken in den grond, zoodanig dat de bovineinden er van elkaar kruisen. Dan trekt men zich een haar uit het hoofd, en knoopt dit samen met een alang²-blad. Dit klemt men in een der pasgenoemde stokken. Nu gaan alle reisgenooten onder de gekruiste stokken door, waarbij ieder met de ijzeren punt, welke zich onder aan de lansschacht bevindt, op een der scherven van den gebroken pot stoot, welke scherven daartoe aan den voet van de stokken zijn neergelegd. (Wanneer ze in de buurt te krijgen zijn, gebruikt men het liefst twee stukken pasa-stengel — *Miscanthus Japonicus*, Anderson — als stokken. De pasa-stengel wordt bij magisch-religieuze handelingen veel gebruikt).

Het hoofdhaar wordt blijkbaar achtergelaten als opvanger van het magische kwaad, dat dan bij de stokken achterblijft. De menschen toch gaan onder de stokken door, maar het kwaad wordt tegen gehouden. Verder moet het ijzer van de lans het magische kwaad van den pot paralyseeren. Dit gebruik van ijzer zullen wij nog menigmaal in den loop van dit opstel tegenkomen.

Wanneer de Possoërs en verwante stammen zulk een geloof aan den kookpot hechten, moeten ook bij het maken er van dingen in acht genomen worden, die op magische werkingen wijzen. Dit is inderdaad het geval. In het meer genoemde boek over de Toradja's is eene uitvoerige beschrijving van het pottenbakken gegeven (deel II, 335—338). Maar omdat de aandacht toen nog niet op deze zijde van de zaak gevestigd was, is daar minder gelet op die onderdeelen van het werk, welke juist voor het prae-animisme van belang zijn. Ik wil ze hier mededeelen.

In sommige streken (o. m. in Pebato) mag men geen potten bakken, zoolang een der huisgenooten ziek is. De menschen zelve geven tegenwoordig daarvan als reden op: Bij het potten maken wordt aan de klei een ronde vorm gegeven; op dezelfde wijze zou de buik van den kranke opzwellen; de klei wordt ook geslagen tot ze zeer dun is, en hierdoor zou de zieke mager worden; nu en dan breekt ook een pot onder het maken; zoo ook zou de zieke breken = sterven. Wij weten nu echter, dat

de zieke in een bijzonderen toestand verkeert, waarin hij niet veel magisch weerstandsvermogen heeft. De magische kracht van de verbinding van zachte aarde met hevige warmte zou dus schadelijk op hem inwerken, en hem te gronde richten. Daarom moet het potten bakken gedurende een tijd van ziekte vermeden worden.

Als men klei gaat graven op een plek, waar dit te voren nog niet is gedaan, legt men ter plaatse sirih-pinang neer. Gewoonlijk ook wordt daarbij een kuiken geslacht, met welks bloed de plek wordt besprenkeld. Dit is door ons opgevat als een offer aan den aardgeest, en er zijn ook Toradja's die zeggen, dat dit dient om den aardgeest, toempoe ntana, te verzoenen met het wegnemen van zijne aarde. In den voor-animistischen tijd moet men echter gevreesd hebben voor het openen van den grond, waarvan op een of andere wijze een loslaten van magisch vermogen het gevolg moet zijn. Deze magische werking werd opgehoofd door de afgewerking van sirih-pinang en bloed. Dat de kip inderdaad geen offer is, maar dat het om de paralyseerende werking van het bloed te doen is, blijkt hieruit, dat het voldoende is het bloed uit den kam van het hoen te nemen.

Hetzelfde doet men ook als men op een plek naar ijzererts gaat graven, waar dit te voren nog niet is gedaan (Bare'e-Toradja's, II, 345). Ook werd soms het paralyseeren van de magische werking der geopende, «gewonde» aarde door het bloed van een geit geëischt bij het ten uitvoer leggen van het godsoordeel mogego, waarbij beide partijen speren in den grond moesten werpen, en degene wiens speer het diepst in de aarde was doorgedrongen (Bare'e-Toradja's, I, 177), het pleit gewonnen had.

In Pebato is vooral het dorp Mara'ajo bekend voor zijn pottenbakken. Daar legt men bij het halen van de klei een koperen duit en een stukje bladtin op de plek waar men graaft. De verklaring welke men daarvoor geeft is deze: de duit dient om den grond van den aardgeest te koopen; het bladtin moet maken, dat de wand van den pot, hoe dun men hem ook maakt, even taai zal blijken te zijn als het bladtin.

De kracht van den duit hebben wij echter niet in het muntstuk als zoodanig te zoeken, maar in het metaal, waarvan een magische kracht uitgaat, welke alle schadelijke invloeden, die de goede

eigenschappen van de klei zouden kunnen benadeelen, afweert. Het bladtin werd eenige jaren geleden veel ingevoerd door Boegineezen en Chineezzen. De mannen beplakten daarmee de handvatten en de scheeden hunner zwaarden. Ook andere dingen werden er mee versierd. Daar de Possoërs dit artikel dus nog niet lang kennen, zullen wij bij het gebruik van dit bladtin wel hebben te denken aan den wensch om aan de klei de taaiheid van het bladtin te geven (zie Van Ossenbruggen op «metalen»).

Een van de streken in Posso waar bizonder veel aan pottenbakken wordt gedaan, is de plek, waar de Posso-rivier het Meer verlaat, een oude meerbodem, Dongi genaamd. Daar, van de kleioevers der rivier gaat men de noodige grondstof halen. De ouderen onderrichten hen, die de klei gaan halen: Past op, dat ge niet door poga'aka wordt achtervolgd, dat ge niet niest, winden laat of lacht, anders zullen er stukken vallen uit de potten, welke van die klei gebakken worden.

Het woord poga'aka heeft een nadere verklaring noodig; het beteekent: wat als scheiding wordt aangemerkt, wat tot het scheiden behoort. Wanneer iemand op de jacht gaat, mag men uit zijn huis niet op dienzelfden dag naar het rijstveld gaan. Wanneer iemand op reis gaat, mag op dienzelfden dag niet een der andere huisgenooten op de jacht gaan. In het kort: uit hetzelfde gezin mogen niet twee personen op denzelfden dag zich met een verschillend doel op weg begeven. Ook mag iemand uit een andere woning niets medenemen uit een huis waarvan een der bewoners dien dag op reis, op de jacht, naar den akker enz. is gegaan. Den daaropvolgenden dag kunnen zulke dingen geen kwaad meer. Wanneer men zich niet aan deze voorschriften hield, zou hij die vertrokken is door poga'aka worden gevolgd, d.i. geenerlei arbeid zou hem gelukken, geenerlei voordeel zou hij behalen. In het geval van klei halen beteekent het dus: Gaat geen klei halen op een dag, waarop een ander uit uw huis naar den akker, of op de jacht, of op reis is gegaan; wacht dan tot den volgenden dag met klei halen, anders zullen de potten die gij van die klei zult gaan maken alle mislukken.

Gaat men nu de klei uitgraven, dan werpt men eerst een stukje er van weg met de woorden: «dit is voor het volgen van poga'aka»; dan weer een stukje met de woorden: «dit is voor het niezen»; weer een stukje: «dit is voor de winden»; weer een stukje: «dit is voor het in stukken vallen». Waar-

schijnlijk beteekent dit laatste: «dit is voor alle mogelijke andere oorzaken, die zouden kunnen maken dat de klei niet stevig werd bij het bakken». Wierp men de genoemde stukjes niet weg, dan zouden van de klei geen potten kunnen worden gemaakt, ze zouden bij het bakken in stukken vallen.

Dit is een merkwaardig voorbeeld van de magische werking der «warme lucht», die uit het lichaam komt (adem, winden). Wanneer men gewoon adem haalt, zal dit geen schadelijke werking op de klei hebben, maar wanneer van de warmtekracht in het lichaam te veel tegelijk wordt uitgelaten, zooals de lucht plotseling en in hevige mate wordt uitgestooten bij niezen, lachen en winden laten, dan zal deze schadelijk werken op de klei, haar kracht om te «houden», om hard te worden, zal opgeheven worden. Mocht men echter toch gelachen, geniesd of een wind gelaten hebben, dan zal zich de werking daarvan alleen bepalen tot de weggeworpen stukjes klei.

De bovengenoemde voorschriften worden ook in *Pebato* gevolgd, waarbij ook nog het verbod gevoegd wordt, dat mede voor andere streken geldt: Wanneer men de klei gaat halen, mag men daarover niet twisten (b.v. als iemand geen lust heeft om te gaan, en men hem daartoe wil dwingen). Van de onaangename stemming, waarin men door het twisten verkeert, zou een schadelijke werking op de klei uitgaan. Bovendien wordt bij het twisten luid en heftig gesproken. De magische invloed van de stem, het geluid, werkt paralyseerend, zoodat de magische kracht van de klei om een harde pot te kunnen worden verloren gaat.

Door deze geluidmagie worden vele trekken in *Possosche* verhalen verklaard. In den ouden tijd, zegt men, werden de bladeren der rijst gekookt om onder het koken in eetbare rijst te veranderen. Dit wonder hield op, nadat een kind de magische kracht waardoor dit geschiedde te niet deed door de werking zijner stem, toen het luide zijne verwondering er over uitsprak, dat bladeren rijst konden worden. Vroeger konden door bijzondere magische kracht de draagmanden en watervaten zichzelf voortbewegen zonder door menschen gedragen te worden. Deze kracht werd opgeheven door het geluid van de stem, nadat iemand de zichzelf voortschuivende manden en bamboes had toegesproken. Groot moet de magische kracht zijn geweest van de drie groote steenen, welke volgens het verhaal de bedding der *Posso-rivier*

hebben geploegd. Maar die kracht werd opgeheven door geluid-magie, toen ze werden toegesproken, waarop ze onbewegelijk bleven liggen op de plaats waar ze nu nog te vinden zijn.

Is de klei eenmaal naar huis gebracht, dan heeft men zich voor niets meer in acht te nemen. Bij alle verdere werkzaamheden mag men lachen, praten, niezen. Alleen willen sommigen de genoemde voorschriften nog in acht genomen zien bij het samenstampen van de klei met rijstkaf (zooals men aan het strand doet), met fijn zand of met fijn gestooten potscherven (zooals men in het binnenland doet). Ook bij het halen van het hout voor het bakken der potten wordt niets in acht genomen wat zou moeten dienen om eene magisch schadelijke werking op de potten te voorkomen. Voor het aansteken van het hout wordt geen bijzonder vuur vereischt; ook wordt het aansteken van het hout niet aan een bepaald persoon opgedragen.

Ik moet hier de gebruiken bij het halen van de klei in het berglandschap Besoa afzonderlijk vermelden, omdat deze nogal veel afwijken van de gebruiken bij andere stammen. In Besoa toch moet ieder, die wil leeren pottenbakken, een kip slachten, waarvan hij het bloed langs den onderarm moet laten vloeien. Wanneer het bloed in een rechte lijn naar beneden loopt, is dit een bewijs dat die persoon aanleg heeft om potten te maken. Vloeit het bloed echter in schuine richting naar rechts of naar links, dan is dit een aanwijzing, dat die persoon niet de geschiktheid heeft om potten te maken.

Oorspronkelijk zal de bedoeling wel zijn geweest met het bloed alle kwade inwerking op de handen af te weren, welke de gemaakte potten zou kunnen bederven. Maar toen men in het dagelijksch leven zag, dat de potten soms toch niet gelukten, niettegenstaande dezen voorzorgsmaatregel, ging men in het afloopen van het bloed een wijze van wichelen zien.

Gaat men de klei halen, dan wordt bij die plek een stok in den grond gestoken en daaraan worden lapjes wit, rood en geel katoen vastgemaakt, terwijl rijst, een gekookt ei, sirih en pinang aan den voet er van gelegd worden. In den stok met lapjes herkennen we den «lapjesboom», die alle mogelijke kwade magische werking, welke de deugdelijkheid der klei zou kunnen schaden, moet vasthouden (zie Van Ossenbruggen, blz. 198).

Terwijl bij de Bare'e-sprekers geen sprake is van eenig loon

dat een leerling zou geven aan dengene die hem in het pottenbakken heeft onderwezen, moet men in Besoa aan zijn leermeester een bijl of een hakmes, een lap katoen, gepelde rijst, gekookte rijst, een kip, sirih en pinang geven. In dit geval treedt duidelijker dan elders aan het licht, dat dit «loon» oorspronkelijk de bedoeling zal hebben gehad om kwade invloeden te paralyseeren.

Het hooren van donder tijdens het halen van klei noodzaakt den haler die klei ongebruikt te laten, daar de potten daarvan gemaakt, spoedig zouden breken.

In het dagelijksch leven treedt op verschillende wijze de magische kracht, welke men aan den aarden pot toeschrijft, aan het licht. Men onderstelt een magisch verband tusschen den mensch en den kookpot. Dit blijkt uit hetgeen ik o. m. in Boven-Mori vond. Wanneer men uit het rijstveld komende of daarheen gaande een kookpot in zijn draagsarong heeft, mag men daarmede niet zijn gevoeg doen. Men moet in zoo'n geval den pot eerst ergens neerleggen en dan kan men zijn gang gaan. In het eerste geval zou de pot onmiddellijk of een oogenblik daarna breken. De uit den mensch vrij komende warmte werkt schadelijk op den pot.

Eigenaardig is het volgende in Boven-Mori: Als iemand een draagmand op den rug heeft met het een of ander er in, moet de drager of draagster de mand eerst op den grond zetten, wanneer hij (zij) water wil drinken. Dronk hij (zij) met de mand op den rug, dan zou een kookpot bij hem (haar) thuis breken. Ik kan mij dit alleen op de volgende wijze verklaren: Kookpotten waren in den ouden tijd een der voornaamste handelsartikelen. Men bracht ze naar andere streken om er ruilhandel mee te drijven. Wanneer men potten vervoert, stapelt men ze op elkaar, en houdt ze bijeen door er eenige bamboelatten om heen te binden. Deze zuil wordt dan in een draagmand, een zoogenaamde kajoe, geplaatst, en op den rug vervoerd. Het drinken van water, terwijl men in zoo nauw contact met de potten verkeert, is natuurlijk verboden: het koude water doet de van warmte volle potten barsten. Dit geloof moet zich langzamerhand hebben uitgebreid tot alle gevallen waarin van op den rug dragen sprake is. De schadelijke werking die van de handeling uitgaat treft dan zelfs een kookpot te huis.

Het is eveneens in Boven-Mori dat men niet uit een kookpot

water mag drinken. De drinker zou daardoor een krop krijgen, of anders zou een zijner kinderen stom worden. We zouden hier kunnen denken aan de met elkaar overeenkomende vormen van krop en pot, maar dat de combinatie van den warmtehoudenden pot en het koude water beschouwd wordt als den krop te veroorzaken, blijkt wel uit het tweede geval, dat een der kinderen stom zal worden. Wil iemand het er toch op wagen, dan moet hij eerst een sterk klappend geluid met de tong maken, dat de Possoër melonta noemt, en dat hij laat hooren om een dier te verjagen. De kwade invloed wordt dus eerst verjaagd door geluidmagie, en daarna kan men drinken (zie Van Ossenbruggen op «geluidmagie»).

Ik herinner mij uit den eersten tijd van mijn verblijf in Posso, dat het hoofd van Tomasa mij met een verstoord gezicht kwam vertellen, dat het heel verkeerd van mijne jongens was om de kookpotten naar de rivier (stroomend water) te brengen en ze daar te wasschen. Toen ik later vernam, dat men algemeen geloofd dat zoo iets verkeerd is, meende ik dit te moeten toeschrijven aan de vrees, dat er met den stroom rijstkorrels zouden worden meegevoerd, welke dan de ziel van de rijst in de schuur zouden meevoeren, waardoor die rijst dan krachteloos, zonder voedingswaarde, zou worden. Hiermee was echter niet te rijmen, wat ik van enkelen vernam, dat het wasschen van kookpotten in stroomend water storm en onweer zou veroorzaken.

Wanneer wij de denkbeelden uit den voor-animistischen tijd hier toepassen, is de zaak duidelijk. Stilstaand water (water in een bamboevat, een poel) wordt beschouwd als niet zoo levenwekkend (dus magisch krachtig), als stroomend water. Een Possoër zal er niet licht toe komen van stilstaand water te drinken; hij moet zelfs al heel grooten dorst hebben, als hij van het water uit het Meer zal drinken; anders wacht hij liever tot hij een der levende stroompjes heeft bereikt, die in het Meer uitvloeien ¹. Komen houders van warmte, b.v. potten, met dit

---

¹ Een luitenant die met een patrouille aan het Meer was, vertelde mij eens een staaltje van „domheid” van een Javaansch soldaat. Hij was namelijk aan den meeroever een soldaat tegengekomen met diens onafscheidelijke pannetje in de hand. Op de vraag van den luitenant, wat hij ging doen, antwoordde Kromo: „Water zoeken”. De luitenant vroeg hem of hij dan dacht, dat het meerwater zout was. Kromo had gegrijsd, en was doorgelopen op zoek naar water.

doode, stilstaande water in aanraking, dan is dit niets; maar als diezelfde vaten in aanraking worden gebracht met levenskrachtig, stroomend water, dan wordt er zulk een magische kracht ontwikkeld, dat storm en onweer daarvan de gevolgen zijn.

Het verband tusschen mensch en kookpot komt ook uit in het volgende: Het gebeurt nu en dan dat iemand, die in het bosch is gegaan om rotan, palmiet, hars of iets anders te halen, de kluts kwijt raakt, en den weg naar huis niet meer kan vinden. Wanneer hij dan tegen den avond nog niet is teruggekeerd, begrijpen zijne huisgenooten, dat hij verdwaald is. In de Meerstreek neemt men dan een der kookpotten van het rek boven den haard, doet den mond in de opening van den pot, en roept luide den naam van den verdwaalde. Deze zal dan op eens weer weten in welke richting hij heeft te loopen om thuis te komen. Wij begrijpen, dat de combinatie van geluid-magie en de magische kracht van den pot den verdwaalde zoodanig moet beïnvloeden, dat hij geheel tot zichzelf komt, en zich den weg bewust wordt, dien hij te voren heeft afgelegd, toen hij zich naar het bosch begaf. De toover, die hem de kluts deed kwijt raken, is door tegenmagie verbroken. De menschen zeggen, dat de verdwaalde zich door deze handeling zijn kookpot, zijn huis en zijn voedsel zal herinneren, wat vrijwel op het bovenstaande neerkomt.

Wanneer de rijst in de aar begint te komen, is het algemeen in Midden-Celebes de gewoonte om haar met water te besprenkelen, waarin de bladeren van vruchtdragende boomen zijn gelegd, opdat de rijstkorrels veel en groot zullen worden. In Boven-Mori neemt men hiervoor het water van den kokosnoot, dat men zich als bijzonder krachtig werkend voorstelt (in Toradja'sche verhalen roept men meer dan eens overledenen in het leven terug door het lijk met kokoswater te besprenkelen). Nu is het daar in Mori ook de gewoonte om dit heilkrachtige water in een kookpot te doen, en daaruit de rijst te besprenkelen. Waarschijnlijk wordt dit gedaan om ook de magische warmte van den pot aan het water mee te deelen, want het is de warmte die de aar doet rijpen. In andere streken echter gebruikt men eenvoudig een bakje van palmland of van de bladscheede van den sagoepalm gemaakt.

Nu en dan vinden wij de magische kracht van den kookpot

aangewend om wat zwak is te versterken. Zoo vond ik aan den Zuidoostkant van het Posso-meer de gewoonte om potscherven te leggen op gedeelten van de berghelling, waar een rijstveld was aangelegd, en waar men vreesde dat aardschuiving of aardstorting zou plaats hebben. De scherven moesten dus dienen om invloeden, welke eene aardschuiving zouden kunnen veroorzaken (in de eerste plaats zware regens) te keeren.

Met hetzelfde doel legt men daar en elders ook potscherven tusschen de rijstplanten, wanneer deze dreigen om te vallen of gedeeltelijk reeds omgevallen zijn. Het verder omvallen tracht men te voorkomen door alle dingen, welke dit omvallen zouden kunnen veroorzaken krachteloos te maken, te keeren, in de eerste plaats hevigen wind.

In het dorp Tindoli vond ik een kind, dat een potscherf in een lapje katoen gewikkeld als versiersel om den hals had hangen. Naar de reden hiervoor vragende, vernam ik, dat dit kind zeer hardhandig was, en dat het al verscheidene potten en kommen gebroken had. Om dit verder te voorkomen had men het de scherf om den hals gehangen, waarschijnlijk om door de kracht van de scherf de verkeerde kracht, die van het kind uitging, en welker werking zich openbaarde in hardhandigheid, te niet te doen.

Vrij algemeen in het landschap Posso wordt het stof van fijn gewreven potscherven (sommigen slijpen daartoe een scherf op een slijpsteen) op ontvellingen bij zuigelingen gestrooid. Zulke ontvellingen (doorliggen) loopen zuigelingen dikwijls in hun houten wieg op. De bedoeling is om deze wonde plekken spoedig droog te maken, waartoe de magische warmte van den kookpot zal moeten meewerken.

Om bij kleine kinderen te blijven, deel ik hier mede dat de kookpot ook dienst moet doen bij stuipen. In Onda'e en Palande namelijk neemt men een kind dat stuipen heeft, op en roert met een der beentjes in een defekten kookpot, waarin men in het gewone leven maïspitten roostert; men zegt daarbij: *Kemboa doito, kemboa sompoa, koeintjani balinja*, dat is: «duizelig door stuipen, duizelig door hevigen schrik, ik weet wat daartegen te doen is». Het is duidelijk dat men zich de duizeligheid, de stuipen, veroorzaakt denkt door een verkeerden magischen invloed van buiten, en dat men dien invloed wil keeren of te niet doen door de magische sterkte van den kookpot.

Opmerkelijk is dat men in Onda'e bij een klein kind het *kemboa*, «duizelig worden, zijn bewustzijn kwijtraken», nog als een magische werking tegengaat, terwijl men in andere streken, zooals in Pebato, de stuipen toeschrijft aan een geest die bezit genomen heeft van het kind. Daarom spuwt men daar het kind een kauwsel van *pakanangi*-bast in het oor, waardoor de geest zal wijken. Oorspronkelijk moet deze *pakanangi* een tegenkracht ontwikkelen, om het magisch vermogen, dat het kind in dien toestand heeft gebracht, te niet te doen.

Wanneer eèn volwassene dezelfde gewaarwording van duizeligheid krijgt zonder dat daarvoor een bepaalde reden is aan te geven (b.v. ten gevolge van het pruimen van een soort pinangnoot) wordt dit verschijnsel toegeschreven aan het feit, dat een geest die persoon heeft toegesproken (zie Bare'e-Toradja's, II, 63, 110); we zien hier dus hoe de magische kracht tot een persoon wordt gemaakt.

In het dorp Peoera (bij nader onderzoek zal wel blijken, dat *dit gebruik ook in andere dorpen bestaat*) vond ik *den pot* aangewend als mand of korf om daarin geesten te bannen. De Possoërs namelijk zijn zeer bang voor een soort geesten, die zij *rampo* noemen. Dit woord is waarschijnlijk hetzelfde als het Javaansche *rampog*, «met zijn velen aanvallen». Deze geesten toch trachten op allerhande wijzen den menschen hun rijst te ontnemen, zoodat ze op onverklaarbare wijs uit de schuur verdwijnt, en men er veel sneller door heen is dan gewoonlijk. Op een feest eten zij ongemerkt van de gereedstaande rijst, met het gevolg dat de gasten niet genoeg kunnen krijgen. Wanneer een *rampo* in den mensch dringt, is deze onverzadelijk; hij eet altijd maar door zonder er dik van te worden. Oorspronkelijk moeten deze geesten een magischen invloed hebben voorgesteld, welke nadeelig werkte op de vruchtzetting van de rijst en op den mensch.

Dit laatste blijkt hieruit, dat de aanwezigheid van *rampo* in den mensch diarrhee te voorschijn roept. Het blijkt ook uit de aanroeping tot de *rampo*, die aldus luidt: «Gij allen, *rampo* (worden namen genoemd van eenigen dezer geesten, die als aanvoerders worden beschouwd, als Lantjadoko, Rao, Mantalao), hetzij gij in ons huis zijt, of in de bindsels er van, of op het droogrek boven den haard, of in de kookpotten; en gij allen die opmaakt wat wij willen eten! Hier hebben wij een en ander voor U neergelegd (zes stukjes pinang, zes rolletjes

tabak, zes pakjes rijst met ei vermengd, en zes bamboetjes met palmwijn), geleidt uwe blinden, draagt uwe lammen, draagt al uwe familieleden op een draagbaar, gaat heden nog weg, en ziet niet naar ons om; gaat naar den zonsondergang, en zoekt daar menschen, die sterk (levenskrachtig) zijn, die rijk zijn, die trappen met uitgelopen treden hebben (waarmee waarschijnlijk hoofden, voornamen, worden aangeduid, die dagelijks zooveel bezoekers ontvangen, dat de treden van hun trap zijn uitgesleten). Verblijft bij hen in hunne kookpotten en in hunne huizen. Bij ons allen kunt ge niet verblijven, zelfs de rook van ons haardvuur stijgt niet op tot aan de nok van ons huis; wij zijn arm; wij zijn tot niets in staat. Hier is uw deel, gaat heen, komt niet weer terug”.

Dadelijk na deze toespraak tot de rampo, heeft het roepen van de goede machten plaats, de warmtekracht die er van de zon uitgaat. Men wendt zich daartoe naar het Oosten, en roept de goden aan, die men met de zonnewarmte vereenzelvigt: «O Poeë mPalaboeroe, en gij Poeë Ndoi Ronda Eo, die Poeë mPalaboeroe hebt voortgebracht, die daar boven in het uitspannel woont! Hier is uwe rijst. Gij die ons den adem geeft, onze vingers vaneen hebt gescheurd, die ons hoofd hebt gekneed, en die onzen mond en onze oogen hebt opengespleten, gij doet ons ademen, en gij geeft ons de korrel in de rijst, die wij eten. Gij doet onze gewassen leven voor ons. Gij Poeë di Songi, wiens haren rijstaren zijn, gij Lai, die boven in den hemel woont, geeft ons tanoana («zielestof») van de rijst, opdat al zijn onze akkers nog zoo klein, zij toch veel vrucht mogen dragen, want gij zijt het die onze rijstmand (soempa) vult».

Op een kleine stellage bestaande uit een mandje, dat met een houten pen op een in den grond geplant stuk hout is gespijkerd, worden zeven stukjes pinangnoot, zeven pakjes met ei vermengde rijst en zeven rolletjes tabak gelegd, benevens zeven bamboetjes palmwijn. Zoowel bij het aandeel voor de rampo als bij dat voor de hemelgeesten is een tak met bladeren geplaatst. Deze laatste heeft Van Ossenbruggen ons doen kennen als het werktuig om de magische kracht (later: de geesten) in op te vangen. Wanneer de tegenwoordige Possoër dan ook zegt, dat die tak de «trap» beduidt, waarlangs de geest het hem aangeboden komt nuttigen, dan is hij nog niet ver van het oorspronkelijke denkbeeld verwijderd.

Mr. Van Ossenbruggen heeft ook laten zien, dat wat nu als een offer wordt aangemerkt (rijst, pinang, tabak), eertijds als magisch werkende middelen werd gebruikt om of de magische kracht van een of ander (b.v. de zon) te versterken, dan wel deze te niet te doen, op te heffen. En in dit verband is opmerkelijk het aantal van zeven, waarmee men de heilzaam werkende kracht der zon versterkt, en dat van zes, waarmee men den schadelijk werkenden invloed van de rampo te niet doet. Zeven is het volmaakte, krachtige, in de wichelarij overwinning-gevende getal. Zes is «zonder hoofd», zooals de Possoër zegt, onheilspellend, kwaad.

Deze lange uitweiding is noodig geweest om het begrip rampo vast te stellen, wat in het werk over de Bare'e-Toradja's niet is geschied. Wij moeten nu zien wat er gebeurd is, voordat men het boven medegedeelde «offer» aan deze geesten bracht. Hierbij komt de kookpot te pas. Men heeft namelijk een kookpot genomen, welks opening met een stuk foeja (geklopte boom-schors) wordt toegedekt. Gewapend met stengels van de pasa (*Miscanthus Japonicus*), lokaja (*Aralia ferox* Miq.) en bosjes tetari (*Scleria scrobiculata* Nees.), loopt men al stampende door het huis heen, overal met de genoemde stengels rondslaande om de rampo in den pot te bannen. Daarna brengt men den pot naar de offerstelling en plaatst hem aan de Westzijde er van. De kwade geesten of invloeden zullen nu verdwijnen naar het Westen, waar ook de zon verdwijnt.

De magische kracht van den kookpot wordt ook aangewend bij zware bevallingen. Wanneer het kind niet wil komen, neemt men een aarden pot, waarin een weinig water wordt gedaan. Dezen plaatst men op de kruin der barenden vrouw. Met een hakmes wordt dan een gat in den pot geslagen, zoodat het water dat er in is, over het hoofd en lichaam der vrouw stroomt. Het kind zal dan aanstonds geboren worden. Tegenwoordig ziet men er niet anders in dan uitlokking van analogisch gevolg. Want naar de beteekenis er van gevraagd, zegt men: op dezelfde wijze als het water uit den pot stort, zal het kind uit den moederschoot te voorschijn komen.

Dit denkbeeld heeft men nog op een andere wijze uitgewerkt. Alleen aan een soortgelijke handeling denkende, meende men meer effekt te zullen krijgen met den loop van een geweer met

water te vullen, en dezen dan plotseling over de barende om te keeren. «Met dezelfde kracht waarmee een kogel uit een geweer vliegt zal dan het kind te voorschijn komen».

Het behoeft nauwelijks nog verklaring, dat men met de uit den gebroken pot te voorschijn tredende magische kracht andere kracht, welke de geboorte van het kind belemmert, wil opheffen.

Bij het onderzoek, dat ik na de lezing van Mr. Van Ossenbruggens uitnemende studie in Onda'e instelde, kwam ik het gebruik van een kookpot te weten, dat nog niet in het boek over de Bare'e-sprekende Toradja's is vermeld.

Daar is op blz. 291 van deel I eene feestelijkheid in den dorpstempel beschreven, het m o m p e l e l e k a , waarmee de terugkeer van een troep koppensnellers wordt gevierd. «In den morgen begonnen de plechtigheden hiermee, dat een voorvechter, die hier als plaatsvervanger optrad van het geheele dorp, voor den Westelijken ingang van den tempel ging staan; een troep vrouwen in den tempel wachtten hem op, en bestrooiden hem met rijst. De voorvechter trachtte echter die rijstkorrels met zijn schild af te weren. Zoo ook besprenkelden zij hem met water, dat hij eveneens van zich trachtte af te houden. Eindelijk lieten de vrouwen een met water gevulden bamboe naar beneden; met één slag hakte de voorvechter het ondereind van den koker af, zoodat het water op den grond stroomde».

Het is mij nu gebleken, dat het gebruik in Onda'e eenigszins afwijkt van het hier beschrevene, dat betrekking heeft op de meer naar zee toe wonende stammen. Bij deze gelegenheid namelijk werpen de in den tempel zittende vrouwen aan de op het erf wachtende mannen een aarden kookpot toe, die door allen met hunne zwaarden in stukken wordt gehouden. Elk hunner neemt dan een scherf op, drukt deze aan de borst, en heft den krijgskreet aan.

Op het eerste gezicht zouden wij hier kunnen denken aan een analogie-uitlokkende handeling. De kookpot zou dan het hoofd van een vijand moeten voorstellen. Deze gedachte wordt nog versterkt door de wetenschap, dat men ook het hoofd van een verslagen vijand aan de borst drukt en daarbij den krijgskreet aanheft (Bare'e-Toradja's, I, 239). Maar wij kunnen niet anders aannemen, dan dat de beteekenis van den bamboe met water, welks uiteinde wordt afgehakt, en die van den kookpot, die in stukken geslagen wordt, dezelfde moeten zijn. Deze beteekenis kan wel

niet anders zijn dan een onttoovering van de tochtgenooten, die door de aanraking met het bloed, van den vijand in een toestand van taboe zijn geraakt. De magische warmte van den gebroken kookpot moet dan den magischen invloed, die van de strijders uitgaat, opheffen.

Bij het *m e b o l a i*, het groote huwelijksfeest in Onda'e (Bare'e-Toradja's II, 21), waarbij de bruidegom niet, zooals gewoonlijk het geval is, naar het huis van de bruid wordt gebracht, maar waarbij de bruidegom zijne bruid naar zijn eigen woning geleidt, wordt, voordat de stoet aankomt een potscherf met een stukje wit katoen er op, aan den voet van de trap gelegd. Men zegt dit te doen, «opdat de pas gehuwden niet zullen sterven». Het is weer duidelijk dat de kracht van de scherf het in taboe-toestand verkeerende echtpaar voor slechte invloeden (o. m. van vreemdelingen die in den stoet meekomen) moet behoeden.

Ook bij een andere gelegenheid wordt soms een potscherf aan den voet der trap geplaatst. In Tindoli doet men dit bij een sterfhuis gedurende den tijd dat het lijk naar zijn laatste rustplaats wordt gebracht. Wanneer de dragers van den doode bij het sterfhuis terugkomen, vinden zij daar een potscherf, waarin water en een stuk geklopte boomschors (kleedingstof), dat men gedeeltelijk in het vuur heeft laten verkolen. Hiermee wil men de magische kracht der personen die in zoo nauwe aanraking met den doode zijn geweest, paralyseeren. Bij de meeste stammen gebruikt men voor deze gelegenheid echter een houten bak (b. v. een voederbak voor de varkens), waarin het water en de verkoolde kleedingstof worden gedaan. Dit kan men om eene praktische reden hebben gedaan, daar de scherf licht stuk getrapt wordt.

Bij begrafenissen speelt de kookpot een groote rol. Op ieder graf en op iedere lijkstelling wordt een gave kookpot gelegd of opgehangen. Mr. van Ossenbruggen vermoedt, dat deze pot oorspronkelijk heeft gediend om het magisch vermogen dat van het lijk uitgaat te niet te doen, op te heffen. Tegenwoordig hechten de Possoërs er algemeen de beteekenis aan, dat de pot door de ziel van den overledene gebruikt wordt om zijn rijst te koken op weg naar het zielenland. Er zijn er zelfs die er aan toevoegen: «Daarom zetten we op het graf van een

kind geen kookpot, want dat kind kan toch niet koken». Dit laatste zou juist een bewijs zijn voor de onderstelling, dat het om de magische werking van den pot te doen is. De magie van het lijk van een volwassene wordt meer gevreesd dan die van een kinderlijk. En wanneer de gedachte aan het verschaffen van teerkost gedurende de reis voorzat, zou men wel op eenige andere wijs daarin hebben voorzien waar het een kind geldt.

Ten slotte moet ik het gebruik van den pot vermelden als «lijk-kist». In Onda'e wordt een eerstgeboren kind dat levenloos ter wereld komt, of kort na de geboorte sterft, in een defekten kookpot gelegd en daarin begraven, waarbij de beenen van het kind buiten de opening van den pot hangen. Ditzelfde doen ook de Boven-Moriërs, alleen met dit verschil, dat zij den pot niet begraven, maar hem ergens in het bosch neerzetten. Het is streng verboden dat iemand daarbij weent. Men beweert dat zulk een kind aan de geesten wordt gegeven. In een andere streek van Mori wordt de pot met het lijk op een veel door de menschen betreden weg begraven, maar dit moet in het geheim geschieden. De persoon die den pot wegbrengt, overdekt zijn hoofd onder het gaan met zijn draagsarong, en ook den pot houdt hij goed verborgen. Hij, die den pot wegbrengt, moet iemand zijn, die zelf al eens een kind verloren heeft.

Bij de To Boe joe aan den Oostkant van het Meer komt de kookpot eerst te pas, als het voor de tweede maal gebeurt dat eene vrouw van een dood kind bevalt, of haar kind spoedig na de geboorte sterft. Het lijkje wordt dan in een regenmat of een stuk bladscheede van den sagoepalm, of ook wel in geklopte boomschors gewikkeld, waarvan de beide einden toegebonden worden op de wijze van een pistache. Dan begraaft men het lijkje niet *in*, maar te zamen met een kookpot (welke met strepen kalk is versierd) op een drie- of viersprong. Dezen pot noemt men *koweintana*. *Kowe* noemt men het geschenk, dat aan eene vrouw (meestal een slavin) gegeven wordt bij gelegenheid, dat het meisje dat zij als klein kind in den slendang gedragen en opgepast heeft, in het huwelijk treedt. Geen anderen zin meer aan dezen pot kunnende verbinden, heeft men hem dus gemaakt tot een belooning aan de aarde voor het dragen en bewaken van het doodgeboren wicht.

Het begraven op een drie- of viersprong verklaren de menschen

zelve aldus: Op die plek zullen velen op het lijkje trappen, en daaraan zal de ziel van dit kind geducht het land hebben, zoodat de later komende broertjes en zusjes zullen oppassen om niet dood ter wereld te komen. Het verband tusschen de ziel van het doodgeboren kind en de na hem ter wereld komende broertjes en zusjes is duister. Helder wordt dit als wij bedenken, dat de kracht van het kinderlijkje als de oorzaak wordt beschouwd van het sterven van de later geboren kinderen. ¹ De slechte werking welke van het lijkje uitgaat, wil men naar alle windstreken verspreiden: alle menschen, die langs dat punt gaan, nemen iets van die slecht werkende magie mede, zoodat ze niet krachtig genoeg meer zal zijn om later geboren kinderen te dooden (Zie Van Ossenbruggen op kruis, hoeken, windstreken). Volledigheidshalve vermeld ik hier nog, dat de bergstam der To Bada beweert, dat men zulk een lijkje op een viersprong begraaft, omdat de grond daar hard getrapt wordt door de vele menschen, die er voorbijgaan. Deze hardheid zal dan overgaan op de later te baren kinderen. De gezochtheid van deze redeneering valt aanstonds in het oog.

Dat de Toradja's zich voorstellen dat er van zulk een kinderlijkje een bizondere magische kracht uitgaat, komt o. m. uit in het gebruik, dat de Parigiërs er van maken. Dit volk staat bekend om zijn diefachtigheid. Dieven onder hen nu trachten zich meester te maken van een vingerlid van een doodgeboren kind, omdat zij vast gelooven, dat het bij zich dragen daarvan hen voor ontdekking vrijwaart. Daardoor toch zullen de bewoners van het huis waar zij hun slag gaan slaan, niet wakker worden, ook al hooren zij leven. Zij zullen den diefstal eerst bemerken als de dief weg is.

De magische warmte van den pot wordt door de kalk nog versterkt. Kalk toch is mede een drager van warmte; men denke slechts aan de wijze waarop ze gemaakt wordt. De magisch afwerende kracht van kalk blijkt vooral uit de gewoonte van jonge meisjes in Parigi en Kaili (Paloe) om zich het gelaat

¹ Oorspronkelijk had ik geschreven, dat de magische kracht welke het pas geboren kind gedood zou hebben, ook de later geboren en zou dooden. Mr. Van Ossenbruggen, die de moeite heeft willen doen om dit opstel door te lezen, heeft er mij opmerkzaam op gemaakt, dat niet eenige magie van buitenaf gevreesd wordt, maar de magie welke door het kinderlijkje zelf ontwikkeld wordt.

geheel met kalk in te smeren, wanneer zij naar een feest gaan. Dit moet dienen om den magischen invloed van het booze oog, van den weerwolf, te niet te doen, welke zich licht onder de talrijke samengekomen menschen kan bevinden. Met dezelfde bedoeling wordt kalk ook in de Minahassa aangewend.

Dikwijls worden lijkjes van doodgeboren kinderen onder de rijtschuur of onder den drup van het dak der woning begraven. Wat het eerste aangaat zal het wel de kracht zijn, die van de in de schuur opgeborgen rijst, welke door de zonnewarmte is ontstaan, uitgaat, die de oorzaken van het herhaaldelijk sterven van kinderen uit dat gezin moet te niet doen. Voor het begraven onder den dakdrup heeft Mr. van Ossenbruggen in meergenoemd werk aangetoond, dat men groeikracht met den regen in verband brengt, op dezelfde wijs, als men dit begrip verbindt aan de warmte. In de grootste hoeveelheid komt het regenwater neer van het dak, vandaar dat de goot om het huis, en in het algemeen de ruimte tusschen dakrand en grond, als een magische kring wordt beschouwd. De magie van zulk een kinderlijkje wordt dus door het regenwater voortdurend tegengewerkt (Van Ossenbruggen § 142. § 201),

Ik heb nergens kunnen ontdekken, dat men in Midden-Celebes gelooft, dat de magie van een kinderlijkje uitgaande droogte zou veroorzaken. Maar wel wordt algemeen langdurige droogte aan den toorn van overleden hoofden toegeschreven, die de macht heeten te hebben den regen tegen te houden. Dit zou dan in prae-animistischen zin beteekenen: van de lijken van getaboe-eerde personen, waartoe de hoofden des lands behooren, gaat een kwalijk werkende magie uit, welke moet worden tegengewerkt, te niet gedaan, wil ze niet droogte veroorzaken. Hieruit laat zich dan verklaren, wat ik bij de groote droogte van 1902 zag toegepast: dat men op het graf van een aanzienlijk hoofd in Kadomboekoe een bamboe met water ophing. Dit water druppelde voortdurend uit een gaatje dat in den bodem van de bamboe was gemaakt. Iederen dag werd het water in de bamboe bijgevuld. Dit moet dus een surrogaat geweest zijn van het begraven onder den dakdrup. De aarde waarin het lijk lag werd dus «natte aarde», welke op zichzelf ook moet meewerken om het magisch gevaarlijke van dat lijk te paralyseeren (Van Ossenbruggen, blz. 305).

Hebben al deze genoemde maatregelen niet kunnen beletten,

dat het derde kind ook dood geboren wordt, of spoedig na de geboorte sterft, dan gaat men er toe over het lijkje in een hollen boom te doen, of als er in de buurt zulk een boom niet te vinden is, hakt men met een bijl een gat in een levenden boom, groot genoeg om het lijkje te kunnen bevatten. Dit wordt er in gezet met het hoofd naar beneden en de voeten naar boven, waarna het gat goed dicht gemaakt wordt. Allerlei voorzorgen worden hierbij nog in acht genomen. Iemand plaatst zich achter de zittende moeder, en haalt het lijkje onder haar linkeroksel daar vóór haar weg. De moeder mag er niet naar omkijken, en vooral mogen zij en hare huisgenooten niet weenen. Zooals Mr. van Ossenbruggen heeft aangetoond zou het te voorschijn treden van tranen, dragers van warmte uit het lichaam, een magisch vermogen loslaten, dat de werking van de magie van het kinderlijk nog fataler zou maken.

Het lijkje wordt door een gat in den vloer of in den wand naar buiten gebracht om de deurposten en den drempel niet te verontreinigen.

De oorsprong van het gebruik om het lijkje in een gat van een levenden boom te leggen moet dezelfde zijn als van het gebruik om kledingstukken van een patiënt in een boom te hangen met het doel hem te genezen. Met het ophangen van het kledingstuk in den boom wordt geacht, dat de kranke zich van zijn ziekte heeft ontdaan (de oorsprong van den z. g. «lapjesboom», zie Van Ossenbruggen blz. 198 e.v.). Men liet de ziekte dus op den boom overgaan. Deze werd zondenbok. Waarom men juist een boom daartoe nam, vindt zijn reden in de omstandigheid, dat boomen opvangers zijn van kwaad. Het magisch gevaarlijke kinderlijk wordt dus één gemaakt met, opgeborgen in den boom; deze wordt de zondenbok, die het kwade dat van het lijkje zou uitgaan, in zich opneemt.

Ik kom zoo aanstonds nog even terug op dit begraven in levende boomen, maar vooraf moet ik weer iets van potten zeggen. Vroeger moet het begraven in aarden potten in Midden-Celebes algemeen zijn geweest. Dat wil zeggen, dat de beenderen van de lijken, welke zachte deelen waren vergaan, bij gelegenheid van het doodenfeest in aarden potten werden gedaan en op deze wijze «bijgezet». De heer P. ten Kate heeft in het berglandschap Napoe tal van zulke potten gevonden. Oorspronkelijk zullen ze halverwege in den grond gegraven zijn geweest. Of

deze potten de beenderen bevatten van voorouders van het tegenwoordig levende geslacht van Toradja's is niet uit te maken. De menschen zelven ontkennen het. De potten in Napoe zijn alle geplunderd, daar men zich meester heeft gemaakt van de gouden voorwerpen, welke naar de verhalen daarin moeten zijn geweest. De Heer ten Kate heeft nog enkele resten van beenderen, en naar hij vermoedt, ook overblijfselen van asch daarin gevonden.

Ook in het landschap Posso zijn bij het afgraven van heuveltjes bij den aanleg van wegen vele aarden potten gevonden, waarin resten van beenderen. Aan den Zuidkant van het Possomeer werden er ook drie gevonden. Alle waren echter reeds in stukken gevallen. Daar zij zich dicht bij de oppervlakte van den grond bevonden, vermoeden we, dat ook deze voor de helft in den grond waren ingegraven.

Waar wij dus het begraven in aarden potten nu nog slechts in praktijk vinden gebracht bij het lijkje van een doodgeboren, of spoedig na de geboorte overleden kind, moet het begraven in potten eertijds algemeen zijn geweest. Wij mogen aannemen, dat ook bij het begraven van de beenderen van volwassenen in potten de gedachte heeft voorgezetten om met de warmte-magie der potten de gevaarlijk werkende magie der lijken te niet te doen. Eerst na dit wegzetten, begraven in potten, was de taboe-toestand van de nagelaten betrekkingen dier dooden opgeheven.

Opmerkelijk is dat wij ditzelfde kunnen mededeelen ten opzichte van het begraven in een gat van een levenden boom. Het moet nog niet zoo lang geleden zijn dat de volgende wijze van het wegzetten der beenderen gebruikelijk was. Een stuk boomstam werd uitgehold, of men nam een deel van een hollen boom. In dit vat werden de beenderen gedaan, waarna het halverwege in den grond werd begraven en van boven goed gesloten. Zulk een vat heet *sosoronga*. In het Bare'e-Toradja-boek (II, 126) hebben wij dit woord afgeleid van *soro*, een oude vorm van *sojo*, «ingaan». *Sosoronga* zou dan beteekenen «de plaats, waar (de beenderen) ingaan». Wanneer wij echter in verband met het bovenstaande moeten aannemen, dat deze wijze van begraven met boom-cultus in verband staat, op dezelfde wijze als het begraven van het kinderlijkje in een gat van een levenden boom, dan zou het wel kunnen zijn dat

dit woord afkomt van soro (elders in Midden Celebes jora), «het binnenste harde gedeelte van den boom». Sosoronga zou dan beteekenen: de plaats waar datgeen wat tot harde kern van het hout dient is, namelijk de beenderen.¹

Vijf en twintig jaar geleden werd in de Meerstreek nog een enkel voornaam hoofd op deze wijze »begraven». Toen ik vroeg waarom men alleen voor de beenderen van groote hoofden zulke houten vaten maakte, zei men: Omdat het maken er van zooveel moeite kost, en we dit alleen over hebben voor onze hoofden. Wij weten echter ook dat hoofden ge-taboe-eerde personen zijn, menschen van wie een bizonder magisch werkende kracht uitgaat. Met het lijk van zoo iemand moeten dus de noodige magische maatregelen genomen worden, om schadelijke werkingen te voorkomen.

De sosoronga was bij onze komst in Midden Celebes reeds algemeen vervangen door de parawa, een kistje uit de beide helften van een in tweeën gespleten stuk boomstam gehakt. De beenderen werden tusschen deze beide uitgeholde helften besloten. Op dezelfde wijze werden ook de kisten voor de lijken vervaardigd. In verband met het bovenstaande over boomcultus rijst de vraag bij mij op, of de lijkstijl bij de Toradja's, afgezien van de beteekenis van vaartuig (zooals ik in mijn boek over Animisme blz. 357 heb trachten aan te toonen), ook niet een eenvoudiger wijze kan zijn van het lijk in een boom te klemmen en de schadelijke magische werking van het lijk op den boom te doen overgaan.

¹ Tegenover de eerstgenoemde afleiding laat zich de tweede kwalijk handhaven. De ng blijft daarbij onverklaard (de oorspronkelijke sluiters van soro „kernhout" is s, Mal. teras, Tag. tigas, Sang. toghase, enz.) en de vorming (reduplicatie en suffix -a) zou onregelmatig zijn, want deze heeft alleen bij verbale woorden plaats en dit soro is een nomen.

Noot van Dr. N. ADRIANI.